

Kulturchefer ger skev bild av läskrisen

Svenska Dagbladet den 28 september 2023

I ett upprop förra veckan uppmanade kulturcheferna i Sveriges största tidningar politikerna att ta tag i vad som beskrivs som en läskris bland barn och unga. Andelen ungdomar som läser antas ha minskat över tid, vilket ska ha orsakat sämre läsförståelse och ökad betydelse av socioekonomisk bakgrund. Lösningen föreslås vara bättre tillgång till tryckt skönlitteratur, bemanning av skolbibliotek och en allmän satsning på läsning i skolan.

Är den dystra bild som målas upp korrekt? Det stämmer visserligen att attityderna till läsning – och tiden som uppges läggas på läsning för nöjes skull – har sjunkit bland landets 15-åringar sedan 2009. Men detta tycks inte nödvändigtvis ha satt avtryck i elevernas läsförståelse.

Kulturcheferna menar att "20 procent av 15-åringarna" inte når basnivån i läsförståelse, en siffra som har hämtats från 2018 års PISA-undersökning. I denna var 18 procent av 15-åringarna i Sverige lågpresterande, en ökning från 13 procent år 2000.

Men denna ökning var helt koncentrerad till elever med utländsk bakgrund, vars andel av elevpopulationen var större 2018 än år 2000. Sammansättningen av dessa elever har också förändrats i takt med skiftande migrationsströmmar. Kort sagt har förändrad demografi medfört ett svårare elevunderlag, vilket får utslag på läsförståelsen överlag.

Bland elever med svensk bakgrund ökade andelen lågpresterande dock inte totalt sett under samma tidsperiod, efter en kraftig upphämtning sedan 2012. Betydelsen av socioekonomisk bakgrund för läsförståelsen i den gruppen hade, om något, också sjunkit sedan millennieskiftet.

Däremot var andelen som läser på avancerad nivå 33 procent högre än år 2000; Sverige hade i PISA 2018 högst andel avancerade läsare med inhemsk bakgrund i hela OECD. Denna grupp nådde också en delad förstaplacering både vad gäller läsförståelsen över lag och andelen som når basnivån. En liknande bild kan skönjas bland fjärdeklassare i undersökningen PIRLS.

Enligt tillgängliga data råder alltså inte någon läsförståelsekris bland ungdomar med svensk bakgrund. Det finns en risk för att resultaten i PISA 2022, som presenteras i december, har fallit på grund av pandemin, men innan dess presterade gruppen i internationell toppklass. Detta trots att attityderna till läsning, samt andelen som läser för nöjes skull, då hade försämrats även bland dessa elever.

Möjliga förklaringar till denna paradox är ett avhandlingsämne i sig, men skulle kunna handla om att enkätfrågor om generella läsvanor delvis fångar upp förändringar i hur, och vad, eleverna läser snarare än enbart hur mycket de läser totalt sett. Att unga människor idag uppger att de läser böcker i ungefär samma utsträckning som under det tidiga 1990-talet ger stöd till en sådan tolkning. Alternativt kan andra aktiviteter ha kompenserat för sjunkande läsning.

Hur som helst återstår stora problem. Hela 39 procent av 15-åringar med utländsk bakgrund nådde inte basnivån i PISA 2018; i utsatta skolor var siffran 57 procent. Dessa hårresande utfall riskerar att spä på utanförskapet ytterligare – och är idag Sveriges största skolpolitiska huvudvärk.

Hur kan vi då lösa problemet? Visst kan tillgång till skönlitteratur och skolbibliotek vara bra på ett generellt plan, men detta kan sannolikt inte rå på de utmaningar som Sverige idag står inför. Tillgänglig rigorös forskning om betydelsen av bemannade skolbibliotek – ett stort randomiserat experiment i Indien – finner exempelvis inga effekter alls på elevers läsförståelse. Regelbundet besökande bibliotekarier, som tar med sig ett mobilt skolbibliotek, har faktiskt en negativ påverkan.

En del andra studier finner visserligen en positiv korrelation mellan förekomsten av skolbibliotek och diverse utfall. Men metoderna som används är alldeles för enkla för att studierna ska vara pålitliga; korrelationerna kan drivas av någonting helt annat än skolbibliotek. Man bör därför akta sig för att dra slutsatser på basis av dessa studier, speciellt då de motsägs av forskning som kommer åt orsakssambanden.

I stället bör vi fokusera på läsundervisningen. Undervisning i avkodning ("phonics") har visat sig överlägsen andra metoder för att stärka läsutvecklingen, speciellt bland elever från svåra förhållanden. Vi bör därför säkerställa att alla lärare, speciellt i utsatta områden, använder denna metod. Likaså kan generell smågruppsundervisning ha en roll att spela.

Men det krävs också förändringar i skolkulturen. Många utsatta skolor präglas idag av oordning och våld. Så kallade "no excuses"-skolor – med fokus på kunskaper och disciplin – har i svåra förhållanden visat sig kunna höja läsförståelsen bland elever med utländsk bakgrund markant. Men tyvärr är sådana skolor i praktiken olagliga i Sverige, bland annat på grund av det lagstadgade elevinflytandet.

Det är därför viktigt att undanröja juridiska hinder för "no excuses"-modellen. Modellen avviker från dagens system, men de demografiska förändringarna kräver det. I varje fall om vi vill att också ungdomar med utländsk bakgrund ska kunna nå de toppnivåer i läsförståelse som ungdomar med svensk bakgrund nådde strax innan pandemin.

Gabriel Heller Sahlgren